

УДК 346.91

Оптимізація механізму судового розгляду окремих категорій справ у господарському судочинстві України

С. О. Короєд,
доктор юридичних наук

Розглядаються теоретичні аспекти запровадження спрощених судових процедур розгляду справ у господарському судочинстві, які забезпечать оптимальний шлях досягнення цілей правосуддя з мінімізацією часу та матеріальних витрат за допомогою створення механізму спрощеного судового розгляду окремих категорій справ. Вивчаються перспективи запровадження в господарське судочинство спрощених процедур розгляду і вирішення окремих категорій справ як основи внутрішньої диференціації господарської процесуальної форми захисту прав суб'єктів господарювання. Обґрунтовується висновок, що неоднорідність справ (як за характером спору, так і за складністю), які підлягають розгляду і вирішенню в господарських судах з участю суб'єктів господарювання, має передбачати наявність різних шляхів досягнення цілей правосуддя, оптимальних (пристосованих) для тієї чи іншої категорії справ.

Ключові слова: правосуддя, господарське судочинство, господарська процесуальна форма, захист прав, оптимізація правосуддя, диференціація судових процедур, спрощення.

Короєд С. А. Оптимизация механизма судебного разбирательства отдельных категорий дел в хозяйственном судопроизводстве Украины

Рассматриваются теоретические аспекты внедрения упрощенных судебных процедур рассмотрения дел в хозяйственном судопроизводстве, которые обеспечат оптимальный путь достижения целей правосудия с минимизацией времени и материальных затрат при помощи создания механизма упрощенного судебного рассмотрения отдельных категорий дел. Изучаются перспективы внедрения в хозяйственное судопроизводство упрощенных процедур рассмотрения и разрешения отдельных категорий дел как основы внутренней дифференциации хозяйственной процессуальной формы защиты прав субъектов хозяйствования. Обосновывается вывод, что неоднородность дел (как по характеру спора, так и по сложности), которые подлежат рассмотрению и

© Короєд Сергій Олександрович – доктор юридичних наук

разрешению в хозяйственных судах с участием субъектов хозяйствования, должна предусматривать наличие различных путей достижения целей правосудия, оптимальных (приспособленных) для той или иной категории дел.

Ключевые слова: правосудие, хозяйственное судопроизводство, хозяйственная процессуальная форма, защита прав, оптимизация правосудия, дифференциация судебных процедур, упрощение.

Koroed Sergij. Optimization of mechanism of court proceedings of certain categories of cases in the commercial legal proceedings in Ukraine

In article it is reviewed the theoretical aspects of the implementation of simplified judicial review proceedings in commercial proceedings, which will ensure optimal way to achieve the goals of justice while minimizing time and material costs by establishing a mechanism of simplified judicial resolution of certain categories of cases. It is studied the prospects for implementation in the commercial proceedings of simplified procedures for the review and resolution of certain categories of cases as the basis of internal differentiation of commercial procedural form to protect the rights of legal entities. It is concluded that the nonuniformity of cases (by nature of the dispute, and by complexity) that should be addressed and resolved in arbitration courts with the participation of legal entities, should include the existence of different ways to achieve the objectives of justice, optimal (adapted) for a particular category of cases.

Key words: justice, commercial proceedings, commercial procedural form, protection of rights, justice optimization, differentiation of judicial procedures, simplification.

Розвиток ринкової економіки і нових форм господарювання, розширення сфер застосування приватної власності тощо зумовлює виникнення нових майнових відносин між суб'єктами господарського обороту, а відтак об'єктивно збільшується кількість спорів, що виникають з участю суб'єктів господарювання, які передаються на розгляд господарських судів. У окремих випадках це призводить до завантаженості господарських судів, що негативно впливає на виконання останніми завдань судочинства та врешті позначається на оперативності судового захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність пошуку нових спрощених процедур вирішення господарськими судами справ, що має забезпечити належне виконання завдань господарського судочинства, право кожного суб'єкта господарювання на швидке поновлення в правах, зекономити кошти і час господарського суду та учасників процесу.

Водночас справи, що належать до юрисдикції господарських судів, найрізноманітніші за складністю. Як слушно зауважує В.М. Жуйков, це вимагає диференціації процесуальних форм розгляду справ у суді, розумного спрощення процесу з метою його прискорення, полегшення заінтересованим особам реалізації права на судовий захист, зменшення їх витрат, пов'язаних з процесом, і підвищення тим самим ефективності правосуддя¹.

Ще дореволюційний процесуаліст Є.В. Васьковський зазначав: чим коротшим і легшим є шлях від пред'явлення позову до судового рішення, тим процес є досконалішим².

¹ Жуйков В. М. Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию / В. М. Жуйков В.М. – М. : Статут, 2006. – С. 57.

² Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Васьковский Е.В. – М. : Изд. бр. Башкамовых, 1914. – С. 271-277.

Питання оптимізації господарського (як складової цивілістичного) судочинства взагалі та запровадження процедур скороченого судового розгляду і прискореного провадження зокрема, вдосконалення окремих процесуальних інститутів та механізмів тощо пов'язані передусім із господарською процесуальною формою захисту прав у цілому, окремі аспекти якої розглядалися в працях таких науковців, як І.А. Балюк, О.А. Беляневич, В.І. Бобрик, С.В. Васильєв, С.Ф. Демченко, В.В. Комаров, І.Г. Побірченко, О.П. Подцерковний, Д.М. Притика, Є.А. Таликін, О.І. Харитонова та ін. Але в наукових колах не припиняється обговорення проблем спрощення процесу, запровадження нових, більш ефективних процедур, які мають забезпечити нову якість судочинства³. В умовах проведення чергового етапу судової реформи ці питання залишаються актуальними для вітчизняної системи правосуддя⁴. Зокрема, потребують вивчення перспективи запровадження в господарське судочинство спрощених процедур розгляду і вирішення окремих категорій справ як основи внутрішньої диференціації господарської процесуальної форми захисту прав суб'єктів господарювання, враховуючи предмет та складність спору.

Слід зауважити, що законодавче закріплення спрощених видів судочинства, що співвідносяться процедурою розгляду з підставою застосування, дозволяє досягти тієї мети, заради якої запроваджується спрощене провадження, а саме дешевизну, швидкість і простоту судочинства в зазначених категоріях справ, а отже, істотно полегшити завдання суду і сторін щодо розгляду даних справ, що неминуче призводить до зростання популярності інституту правосуддя. Тоді як зворотна ситуація призводить до незначності його практичного використання. Світова практика пошуку шляхів спрощення судового розгляду налічує величезну кількість способів, методів і форм. Але варто погодитись із висловленою науковцями думкою, що далеко не всі з них, незважаючи на досить тривале існування в процесуально-правовій системі тієї чи іншої держави, є досить ефективними і заслуговують пильної уваги⁵.

Так, розгляд справ у комерційних (торговельних) судах в зарубіжних державах характеризується диференціацією судових процедур: процесуальні законодавства переважної більшості країн світу, окрім основного позовного порядку вирішення справ, передбачають спрощені процедури ухвалення судом обов'язкових до виконання актів, які здійснюються без судового розгляду або зі значно скороченим судовим розглядом. У країнах – членах ЄС існують навіть відповідні рекомендації.

Зокрема, в Рекомендаціях R (81) 7 від 14.05.1981 Комітетом міністрів Ради Європи було констатовано, що судочинство нерідко має настільки складний, тривалий і дорогий характер, що приватні особи, особливо ті, які перебувають в економічно несприятливому становищі, мають труднощі

³ *Позовне провадження* : монографія / [Комаров В.В., Луспенік Д.Д., Радченко П.І. та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – С. 11.

⁴ *Короєд С. О.* Концепція реформування судової влади України / С. О. Короєд, І. О. Кресіна, С. В. Прилуцький // *Судова апеляція*. – 2015. – № 3 (40). – С. 6–34.

⁵ *Виды упрощенных судебных производств* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finexg.ru/vidy-uproszhennykh-sudebnykh-proizvodstv>.

у здійсненні своїх прав у державах-членах. Також висловлено побажання вжити всіх необхідних заходів щодо спрощення процедури у всіх можливих випадках з метою полегшення доступу приватних осіб до судів. Комітет міністрів рекомендував державам-членам прискорити і здешевити судовий розгляд у цивільних і торговельних справах, зокрема: а) вжити всіх можливих заходів щодо максимального скорочення строків ухвалення рішень; б) вжити заходів щодо неопротестованих або безспірних позовних вимог, щоб остаточне рішення ухвалювалося швидко, без непотрібних формальностей, особистих явок до суду чи зайвих витрат; в) для спорів на незначну суму має бути встановлена процедура, що дозволяє сторонам звернутися до суду, без несення витрат, неспівмірних заявленій сумі, передбачивши спрощене судочинство, уникаючи непотрібних судових засідань та обмеживши право оскарження; г) забезпечити, щоб судовий розгляд у справах сімейного права був швидким і недорогим⁶.

В інших Рекомендаціях R (84) 5 від 28.02.1984 Комітет міністрів констатував, що деякі норми цивільного судочинства, прийняті в державах-членах, можуть стати перешкодою в ефективному здійсненні правосуддя, тому що, по-перше, вони можуть вже не відповідати потребам сучасного суспільства і, по-друге, що ними можуть іноді зловживати або маніпулювати для затягування судового розгляду. Також зазначається, що цивільне судочинство необхідно спростити і зробити більш гнучким і оперативним, одночасно зберігши гарантії, що надаються учасникам процесу традиційними процесуальними нормами, і зберігши високий якісний рівень правосуддя, що вимагається в демократичному суспільстві. Для досягнення цих цілей необхідно забезпечити доступ сторін до спрощених і більш швидких форм судочинства та захистити їх від зловживань чи затримок, зокрема, наділивши суд повноваженнями вести судочинство більш ефективно. Комітет міністрів рекомендував урядам держав-членів вжити або підсилити, залежно від обставин, будь-які заходи, які, на їх думку, необхідно застосувати для вдосконалення цивільного судочинства, зокрема: а) взяти за правило проведення не більш як двох судових засідань (підготовчого і основного). Суд має вжити всіх заходів для того, щоб всі дії, необхідні для проведення другого засідання, були своєчасними і без затримок; б) при пред'явленні явно необгрунтованого позову або внаслідок недобросовісної поведінки сторони в процесі, суд повинен мати повноваження негайно ухвалювати рішення у справі по суті на підставі спрощеної процедури; в) наділення суду активною роллю в ході попереднього засідання, а якщо можливо, і протягом всього розгляду, дотримуючись неупередженості (включаючи право вимагати від сторін необхідних пояснень та виклику свідків у межах предмета розгляду); г) суд в якості суду першої інстанції повинен мати повноваження ухвалювати рішення з урахуванням характеру спору в письмовому

⁶ Рекомендація R (81) 7 Комітета міністрів Совета Европы государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию от 14 мая 1981 года [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

провадженні або його поєднання з усним розглядом; д) в рішенні суду має міститися посилання на будь-яку норму права, проте в ньому, безумовно, мають бути вирішені, явно або неявно, всі питання, пов'язані зі скаргами сторін; е) мають бути передбачені конкретні правила, які прискорюють вирішення спору: у випадках, що не терплять зволікань; у випадках, пов'язаних з неоспорюваним правом, заздалегідь оціненими збитками, а також у випадках, пов'язаних з позовами на невеликі суми; у зв'язку з ДТП, трудовими спорами, питаннями оренди житла, і деякими питаннями сімейного права (зокрема, встановлення і перегляд розміру аліментів). Для цього можна було б використати один або декілька наступних заходів: спрощені методи початку розгляду; проведення судового розгляду без засідань, або проведення тільки одного засідання, або, залежно від обставин, проведення попереднього підготовчого засідання; проведення виключно письмового або усного судочинства, залежно від обставин; заборона або обмеження деяких заперечень і пояснень; призначення судового експерта з ініціативи суду або за клопотанням сторін до початку судового розгляду; активна участь суду у веденні справи і виклику свідків⁷.

Розглядаючи питання спрощення судових процедур, варто виходити з того, що спрощення як окремий напрям оптимізації господарського судочинства має бути спрямовано на найскоріше досягнення завдань господарського судочинства як форми здійснення правосуддя в господарських справах. А відтак процесуальний механізм розгляду і вирішення конкретної справи має включати й найкращі шляхи досягнення цілей правосуддя.

При цьому спрощення розгляду і вирішення справ може виявлятися, зокрема, в спрощенні порядку їх порушення, підготовки до судового розгляду, судового розгляду, в установленні майнової межі для перегляду судових рішень у вищестоящій судовій інстанції тощо. Саме завдяки спрощеним судовим процедурам забезпечується швидке та ефективно здійснення правосуддя, забезпечується оперативність судового захисту, суди позбавляються тих справ, які не потребують детальної процедури розгляду, усувається непотрібна тяганина⁸.

Узагальнення наведених в юридичній літературі точок зору дало нам можливість виділити основні ознаки спрощення господарського судочинства: спрощені методи початку судового розгляду; проведення судового розгляду без засідань, або проведення тільки одного засідання, або, залежно від обставин, проведення попереднього підготовчого засідання; проведення виключно письмового судочинства; заборона або обмеження деяких заперечень і пояснень, заборона використання певних засобів доказування; більш гнучкі правила дачі пояснень; активна участь суду у веденні справи, витребуванні доказів; зміна порядку оскарження, факультативність її

⁷ Рекомендація R (84) 5 Комітета міністрів Совета Європы государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы от 28 февраля 1984 года [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_126.

⁸ Слєпченко Е. В. Гражданское судопроизводство: проблемы единства и дифференциации / Слєпченко Е.В. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2011. – С. 442–443.

застосування; спрощені методи ведення засідання, а також форми ухвалення судового рішення; можливість делегування повноважень судді з розгляду справи іншій особі, наприклад, помічнику судді.

Концепцією судово-правової реформи в Україні 1992 р. основними принципами реформи було проголошено: створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист; радикальне реформування матеріального і процесуального законодавства; диференціація форм судочинства. Концепцією вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів 2006 р. було визнано, що правила судочинства не повинні бути переобтяжені формальностями. Для забезпечення права особи на швидке поновлення своїх прав, особливо у нескладних справах, судову процедуру доцільно спростити там, де таке спрощення не порушуватиме інтересів сторін у справедливому вирішенні справи. При цьому встановлено, що особливості реалізації цих засад у кожному виді судочинства повинні бути зумовлені специфікою предмета судової справи і завданням суду в її вирішенні.

Отже, положення вищезазначених концепцій передбачили необхідність спрощення судочинства (як цивільного, так і господарського) через диференціацію судових процедур, для чого, на нашу думку, необхідне є врахування таких чинників, як складність справи та характер (специфіка) предмета спору. Необхідність запровадження спрощеного порядку судового розгляду справ у господарських судах зумовлюється й процесуальною економією, скороченням часу розгляду “безспірних” або незначних за розміром вимог справ (малозначних позовних вимог).

Ю.Ю. Грибанов теж обґрунтовано звертає увагу, що існування, по суті, єдиної, складної і розгорнутої правової процедури для розгляду і вирішення більшості справ є не чим іншим, як ігноруванням наявних об’єктивних особливостей останніх, які не можуть не впливати на порядок захисту прав і видозмінювати його. Прагнення вирішувати всі справи за однаковою процедурою без урахування їх специфічних особливостей здатне внести дисфункцію між кінцевою метою судочинства та методами її досягнення⁹.

Таким чином, диференціація судових процедур як напрям оптимізації господарського судочинства має зумовлюватися передусім специфікою предмета спору та складністю справи. Тобто при розгляді конкретної справи і здійсненні правосуддя в цілому має максимально досягатися мета судочинства з мінімізацією часу та матеріальних витрат, адже неоднорідність справ (як за характером спору, так і за складністю), які підлягають розгляду і вирішенню в господарських судах з участю суб’єктів господарювання, має передбачати наявність різних шляхів досягнення цілей правосуддя, оптимальних (приспосованих) для тієї чи іншої категорії справ.

Як свідчить судова практика, господарськими судами розглядається значна кількість справ про стягнення дебіторської заборгованості, до того ж на невеликі суми. Такі справи важко віднести до категорії складних, їх

⁹ Грибанов Ю. Ю. Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: Сравнительное исследование правовых систем России и Германии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / Ю. Ю. Грибанов. – Томск, 2007. – С. 1.

вирішення не потребує багато часу і зусиль, а фактичні обставини справи встановлюються на підставі очевидних письмових доказів, які є єдиними належними і допустимими доказами прав та взаємовідносин сторін. Тому за рішенням судді з власної ініціативи або за клопотанням сторони такі справи можуть розглядатися в спрощеному провадженні без проведення судового засідання, але з можливою участю сторін у формі співбесіди (у випадку необхідності). Адже, як зазначав ще Є.О. Нефедьєв, “пояснення справи на словах необхідно... щоб суддя міг в одній живій, цілісній і безперервній дії оглянути весь матеріал, з якого належить йому витягти переконання в істині всіх зазначених сторонами подій”¹⁰. К.І. Малишев також зазначав, що явка сторін у скороченому порядку провадження має важливе значення: сторони з’являються до судді для попередніх пояснень. Але єдина мета цих пояснень – переконати суддю в тому, що за своєю простотою і нескладністю справа може бути вирішена без обміну змагальними паперами між сторонами; якщо суддя в цьому переконається, він призначає негайно засідання для слухання справи¹¹.

Дореволюційні процесуалісти також вказували, що сам суддя, вивчивши властивості позову і докази, має вирішувати на свій розсуд, чи потрібна і якою мірою письмова інструкція, чи допустиме скорочення строків розгляду тощо¹².

Ми вважаємо, що суд має вживати всіх заходів для того, щоб справа була розглянута найбільш ефективним чином і в найкоротші строки. І якщо суд дійде висновку про необхідність дослідження якихось додаткових питань у загальному порядку, це може тільки сприяти реалізації завдань господарського судочинства, а не навпаки.

Процесуальний порядок скороченого судового розгляду справи господарським судом жодним чином не порушуватиме принципу диспозитивності й змагальності, оскільки позиція позивача викладатиметься в позовній заяві, яку він може змінити або відмовитися від позову в будь-який час до ухвалення рішення, а права відповідача забезпечуватимуться його повною інформованістю про позицію позивача (шляхом надіслання на його юридичну адресу копії позовної заяви із додатками) і у нього є право на подачу заперечень і доказів та право на оскарження ухваленого щодо нього судового рішення. Таке спрощення вдосконалить господарську процесуальну форму захисту прав, жодним чином не вплинувши на якість, повноту й ефективність судового розгляду справи; інтересів сторін у справедливому вирішенні справи не торкнеться.

Koroed Sergij. Optimization of mechanism of court proceedings of certain categories of cases in the commercial legal proceedings in Ukraine

Modern development trends in public relations need to find new simplified procedures for resolving commercial courts cases which should ensure the proper execution of the tasks of

¹⁰ Нефедьєв Е. А. Основные начала гражданского судопроизводства. Казань, 1895 / Нефедьєв Е.А. ; редкол.: Абова Т. Е., Боннер А. Т. и др. // Избранные труды по гражданскому процессу. – Краснодар : Сов. Кубань, 2005. – С. 25.

¹¹ Малишев К. Курс гражданского судопроизводства : сочинения. – Т. 3 / Малишев К.И. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1879. – С. 172.

¹² Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства / Яблочков Т.М. – 2-е изд., доп. – Ярославль : Книгоиздательство И. К. Гассанова, 1912. – С. 191.

commercial justice, the right of each entity for a quick renovation titles, save money and time of Commercial Court and stakeholders. In scientific community problems of simplification of process, introduction of new, more effective procedures which have to provide new quality of legal proceedings don't stop being discussed. In the next stage of judicial reform, these issues remain relevant for the domestic system of justice, in particular, require the analysis of prospects of the introduction into the commercial trial of simplified procedures for the consideration and resolution of certain categories of cases as the basis for internal differentiation of the commercial procedural forms of protection of rights of economic entities, given the subject matter and the complexity of the dispute, and set the objective of our article.

It is established that legislative consolidation of the simplified types of proceedings that relate to the proceedings on the basis of application, to achieve the purpose for which introduced simplified proceedings, namely, cheapness, speed and simplicity of proceedings in specified classes of cases, and thus greatly facilitate the task of the court and the parties of consideration of the these cases, inevitably leads to growth of popularity of institute of justice. While the reverse situation leads to the insignificance of its practical use. World practice finding ways to simplify the trial has a huge number of ways, methods and forms. But we should agree with the scientists expressed the opinion that not all of them, in spite of quite long existence in the procedural law system of a state are effective and deserve close attention.

Considering a question of simplification of legal proceedings should be based on the fact that simplification as a separate line optimization of commercial justice must be sent as soon as possible to achieve the objectives of commercial justice as a form of justice in commercial affairs.

Generalization given in legal literature perspectives enables us to highlight the main features simplify commercial justice, simplified methods for the trial; holding meetings without trial or holding only one meeting, or, where appropriate, preliminary preparatory meeting; of exclusively written proceedings; prohibition or restriction of certain objections and explanations, the prohibition of the use of certain means of proof; more flexible rules explanations; active participation in the conduct of court proceedings, evidence is requested; simplified methods of meeting and also a form of adoption of the judgment..

The conclusion is drawn that differentiation of court proceedings, as the direction of optimization of commercial justice is primarily conditional on specific subject matter and the complexity of the case. That is of particular and the administration of justice as a whole has achieved the maximum of justice goal of minimizing time and material costs, as the heterogeneity of cases (as the nature of the dispute, so and complexity) to be considered and resolved in commercial courts with the participation of entities should include the existence of different ways to achieve the goals of justice, optimal (adapted) for a particular category of cases.

As evidenced by court practice, commercial courts considered many cases concerning the recovery of receivables, and for small amounts. Such cases are difficult to classify complex, their solution requires a lot of time and effort, and the facts of the case are based on the obvious written evidence, which are the only proper and admissible evidence of the rights and relationships of the parties. Therefore, we concluded that the judge's decision on its own initiative or at the request of the parties, such cases can be examined in simplified proceedings without holding a court session, but with the possible participation of the parties in the form of an interview (if necessary).

Key words: justice, commercial proceedings, commercial procedural form, protection of rights, justice optimization, differentiation of judicial procedures, simplification.